

SHHTNING MARKAZIY OSIYODA MINTAQAVIY XAVFSIZLIKNI TA'MINLASHDAGI SIYOSIY ROLI VA INSTITUTSIONAL IMKONIYATLARI

Yarashboyeva Dinara Obidjon qizi

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti stajyor o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur tezisda Shanxay hamkorlik tashkilotining Markaziy Osiyoda mintaqaviy xavfsizlikni ta'minlashdagi siyosiy roli, institutsional tuzilishi va amaliy imkoniyatlari tahlil qilinadi. Mintaqada terrorizm, ekstremizm, separatizm, transmilliy jinoyatchilik, noqonuniy qurol va giyohvandlik vositalari savdosi kabi xavfsizlik tahdidlariga qarshi kurashishda tashkilotning o'rni yoritiladi. Shuningdek, SHHTga a'zo davlatlar o'rtasidagi siyosiy muloqot, axborot almashinuvi, qo'shma tadbirlar va mintaqaviy hamkorlik mexanizmlarining ahamiyati ko'rib chiqiladi. Tashkilot faoliyatidagi mavjud muammolar hamda uning institutsional salohiyatini rivojlantirish istiqbollari alohida e'tibor qaratiladi.

Kalit so'zlar: Shanxay hamkorlik tashkiloti, Markaziy Osiyo, mintaqaviy xavfsizlik, xalqaro munosabatlar, terrorizm, ekstremizm, separatizm, siyosiy hamkorlik, institutsional mexanizmlar.

Bugungi globallashuv sharoitida xalqaro xavfsizlikni ta'minlash davlatlar tashqi siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Jahon siyosatida yuz berayotgan geosiyosiy o'zgarishlar, xalqaro kuchlar o'rtasidagi raqobat, transmilliy tahdidlarning kuchayishi va mintaqaviy nizolar davlatlardan o'zaro hamkorlikning samarali mexanizmlarini rivojlantirishni talab etmoqda. Ayniqsa, Yevrosiyo qit'asining muhim strategik hududida joylashgan Markaziy Osiyo mintaqasi geografik o'rni, tabiiy resurslari, transport yo'laklari va geosiyosiy manfaatlar kesishgan makon ekanligi bilan ajralib turadi. Markaziy Osiyoda barqarorlikni ta'minlash nafaqat mintaq davlatlarining milliy manfaatlari, balki

xalqaro xavfsizlik va iqtisodiy taraqqiyot uchun ham muhim ahamiyatga ega. Mintaqada terrorizm, diniy ekstremizm, noqonuniy migratsiya, giyohvandlik vositalari savdosi, kiberoxavfsizlik muammolari va Afgʻonistondagi vaziyat bilan bogʻliq xatarlar davlatlar oʻrtasida hamkorlikni kuchaytirishni taqozo etadi. Shu nuqtayi nazardan, Shanxay hamkorlik tashkiloti mintaqaviy xavfsizlik masalalarida siyosiy muloqot va koʻp tomonlama hamkorlik uchun muhim xalqaro platformalardan biri hisoblanadi.

Shanxay hamkorlik tashkiloti 2001-yilda tashkil etilgan boʻlib, uning faoliyati dastlab chegara hududlarida ishonchni mustahkamlash va xavfsizlik sohasidagi hamkorlikni rivojlantirish bilan chambarchas bogʻliq edi. Keyinchalik tashkilotning faoliyat yoʻnalishlari kengayib, siyosiy muloqot, iqtisodiy hamkorlik, transport, energetika, madaniy-gumanitar aloqalar va mintaqaviy barqarorlik masalalarini ham qamrab oldi. Bugungi kunda SHHT faoliyatini oʻrganish Markaziy Osiyoda xavfsizlik arxitekturasining shakllanishi va rivojlanish jarayonlarini tushunishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi [1].

SHHTning Markaziy Osiyodagi siyosiy roli, avvalo, aʼzo davlatlar oʻrtasida muntazam muloqot olib borish, umumiy xavfsizlik masalalarini muhokama qilish va oʻzaro ishonchni mustahkamlash imkoniyatlari bilan belgilanadi. Tashkilotning asosiy tamoyillaridan biri davlatlarning suvereniteti, hududiy yaxlitligi va ichki ishlariga aralashmaslik qoidalarini hurmat qilish hisoblanadi. Ushbu yondashuv turli siyosiy tizim va tashqi siyosiy manfaatlarga ega mamlakatlar oʻrtasida hamkorlikni davom ettirish uchun muayyan institutsional asos yaratadi. Markaziy Osiyo davlatlari uchun SHHTning ahamiyati mintaqaviy muammolarni koʻp tomonlama formatda muhokama qilish imkoniyati bilan ham izohlanadi. Tashkilot doirasida davlat rahbarlari, hukumatlar rahbarlari, tashqi ishlar vazirlari hamda xavfsizlikka masʼul idoralar vakillari oʻrtasida uchrashuvlar oʻtkaziladi. Bunday muloqotlar xavfsizlikka oid

umumiy yondashuvlarni shakllantirish, davlatlar o'rtasidagi kelishmovchiliklarni diplomatik yo'l bilan muhokama qilish va o'zaro hamkorlikning ustuvor yo'nalishlarini belgilashga xizmat qiladi [2].

SHHTning xavfsizlik sohasidagi muhim institutsional mexanizmlaridan biri Toshkent shahrida joylashgan Mintaqaviy aksilterror tuzilmasi — MATT hisoblanadi. Ushbu tuzilma terrorizm, separatizm va ekstremizmga qarshi kurashishda a'zo davlatlarning vakolatli idoralari o'rtasidagi hamkorlikni muvofiqlashtirishga ko'maklashadi. Uning faoliyati axborot almashinuvi, tegishli ma'lumotlarni tahlil qilish, hamkorlikni rivojlantirish va qo'shma tashabbuslarni muvofiqlashtirish kabi yo'nalishlarni qamrab oladi. MATT faoliyati Markaziy Osiyoda xavfsizlikka tahdid soluvchi hodisalarga nisbatan hamkorlikdagi yondashuvni rivojlantirish uchun muhim ahamiyatga ega. Chunki zamonaviy xavfsizlik muammolari davlat chegaralari bilan cheklanib qolmaydi. Masalan, terroristik tarmoqlar, noqonuniy moliyaviy oqimlar va transmilliy jinoiy guruhlar bir nechta davlat hududida faoliyat yuritishi mumkin. Bunday sharoitda davlatlarning alohida harakatlari yetarli bo'lmisligi mumkin, shu sababli axborot almashinuvi va muvofiqlashtirilgan faoliyat muhim o'rin tutadi. Biroq SHHTning xavfsizlik sohasidagi imkoniyatlarini faqat aksilterror faoliyati bilan cheklab bo'lmaydi. Tashkilot doirasidagi siyosiy maslahatlashuvlar, xavfsizlik bo'yicha uchrashuvlar va qo'shma tadbirlar a'zo davlatlarning tegishli idoralari o'rtasida tajriba almashish imkonini beradi. Bunday hamkorlik xavfsizlikka tahdidlarni baholash, inqirozli vaziyatlarda muloqotni davom ettirish va oldini olish choralarini muhokama qilish uchun zarur institutsional muhitni shakllantiradi. Shu bilan birga, mintaqaviy xavfsizlik faqat harbiy yoki huquqni muhofaza qilish organlari faoliyati bilan belgilanmaydi. Iqtisodiy barqarorlik, ijtimoiy taraqqiyot, ta'lim, yoshlar bandligi, suv va energetika resurslaridan oqilona foydalanish ham xavfsizlikning muhim tarkibiy qismlaridir. Shu sababli SHHTning iqtisodiy va gumanitar hamkorlik yo'nalishlarini rivojlantirish ham mintaqaviy barqarorlikka bilvosita ijobiy ta'sir

ko'rsatishi mumkin. Davlatlar o'rtasidagi savdo aloqalarining kengayishi, transport infratuzilmasining rivojlanishi va xalqaro almashinuvning kuchayishi o'zaro manfaatdorlikni oshiradi [3].

SHHTning institutsional imkoniyatlarini baholashda tashkilotning qaror qabul qilish xususiyatlarini ham hisobga olish zarur. Tashkilot faoliyatida a'zo davlatlarning suveren tengligi va o'zaro kelishuv tamoyillariga katta e'tibor beriladi. Bu yondashuv davlatlarning manfaatlarini hisobga olish imkonini bersa-da, ayrim murakkab masalalarda tezkor va bir xil qaror qabul qilishni qiyinlashtirishi mumkin. A'zo davlatlarning milliy manfaatlari, xavfsizlikka doir qarashlari va tashqi siyosiy ustuvorliklari har doim ham to'liq mos kelavermaydi. Shu bois hamkorlikning samaradorligi siyosiy iroda, o'zaro ishonch va kelishuvga erishish qobiliyatiga bog'liq. Tashkilot faoliyatidagi yana bir muhim masala — xavfsizlik bo'yicha qabul qilingan qarorlarning amaliy natijadorligidir. Siyosiy deklaratsiyalar va qo'shma bayonotlar hamkorlikning umumiy yo'nalishlarini belgilab beradi, biroq ularning samarasi aniq dasturlar, amalga oshirish mexanizmlari va natijalarni baholash tizimlariga bog'liq. Shu nuqtayi nazardan, SHHT doirasida xavfsizlikka oid tashabbuslarning ijrosini muntazam tahlil qilish, idoralararo hamkorlikni kuchaytirish va natijadorlik ko'rsatkichlarini takomillashtirish muhim hisoblanadi [4].

Afg'onistondagi vaziyat ham Markaziy Osiyo xavfsizligi uchun muhim omillardan biridir. Mintaqa davlatlari ushbu mamlakatdagi barqarorlik, transmilliy tahdidlarning oldini olish, gumanitar muammolarni yumshatish va iqtisodiy aloqalarni rivojlantirish masalalariga befarq emas. SHHT Afg'oniston bilan bog'liq xavfsizlik masalalarini muhokama qilish, a'zo davlatlarning pozitsiyalarini yaqinlashtirish va mintaqaviy hamkorlik tashabbuslarini ilgari surish uchun siyosiy platforma bo'lib xizmat qilishi mumkin. Biroq tashkilotning imkoniyatlari xalqaro vaziyat, a'zo davlatlarning kelishilgan yondashuvi va mavjud diplomatik mexanizmlar bilan belgilanadi.

O'zbekistonning SHHT doirasidagi faoliyati ham Markaziy Osiyoda xavfsizlik va barqarorlikni mustahkamlash bilan uzviy bog'liq. O'zbekiston tashqi siyosatida yaxshi qo'shnichilik munosabatlarini rivojlantirish, mintaqaviy muammolarni tinch yo'l bilan hal qilish va ko'p tomonlama hamkorlikni kengaytirish muhim o'rin tutadi. SHHT doirasidagi muloqot O'zbekistonga mintaqaviy xavfsizlik, transmilliy jinoyatchilikka qarshi kurashish, transport aloqalarini rivojlantirish va iqtisodiy hamkorlikni mustahkamlash masalalarida boshqa davlatlar bilan fikr almashish imkonini beradi. O'zbekiston uchun SHHTning yana bir muhim jihati — xavfsizlik va taraqqiyot masalalarini o'zaro bog'liq holda ko'rib chiqish imkoniyatidir. Mintaqada barqarorlikni ta'minlash uchun davlatlar o'rtasida ishonchni mustahkamlash, savdo-iqtisodiy aloqalarni kengaytirish, transport yo'laklarining uzluksiz ishlashini ta'minlash va gumanitar hamkorlikni rivojlantirish zarur. Bunda SHHT boshqa xalqaro va mintaqaviy tashkilotlar, jumladan, Birlashgan Millatlar Tashkiloti bilan hamkorlikni rivojlantirish orqali o'z faoliyatining amaliy ahamiyatini oshirishi mumkin [5].

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, Shanxay hamkorlik tashkiloti Markaziy Osiyoda mintaqaviy xavfsizlikni ta'minlashga ko'maklashuvchi muhim siyosiy va institutsional platformalardan biridir. Uning asosiy ahamiyati a'zo davlatlar o'rtasida siyosiy muloqotni rivojlantirish, xavfsizlikka oid umumiy muammolarni muhokama qilish, axborot almashinuvini kuchaytirish va transmilliy tahdidlarga qarshi hamkorlikni muvofiqlashtirish imkoniyatlarida namoyon bo'ladi. Toshkentda joylashgan Mintaqaviy aksilterror tuzilmasi tashkilotning xavfsizlik yo'nalishidagi muhim institutsional mexanizmi hisoblanadi. Shu bilan birga, SHHTning amaliy samaradorligi a'zo davlatlarning siyosiy irodasi, o'zaro ishonchi, kelishilgan qarorlarni amalga oshirish darajasi va mavjud institutsional imkoniyatlardan foydalanishiga bog'liq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Shanghai Cooperation Organisation. Charter of the Shanghai Cooperation Organisation. 2012.
2. Shanghai Cooperation Organisation. Treaty on Long-Term Good-Neighbourliness, Friendship and Cooperation Between the Member States of the Shanghai Cooperation Organisation. 2017.
3. Shanghai Cooperation Organisation. Convention on Combating Terrorism, Separatism and Extremism. 2011.
4. United Nations. Charter of the United Nations. San Francisco, 1945.
5. United Nations Office of Counter-Terrorism. United Nations Global Counter-Terrorism Strategy. New York, 2006;
6. United Nations Office on Drugs and Crime. World Drug Report 2024. Vienna, 2024.
7. World Bank. World Development Report 2024: The Middle-Income Trap. Washington, DC, 2024.
8. Shanghai Cooperation Organisation. Official Website: Documents and Activities.